

РОЗВІДКИ

УДК 94(477)

В'ячеслав Станіславський

ЛІКАРІ ІВАНА МАЗЕПИ

Стаття розповідає про лікарів, котрі опікувалися здоров'ям українського гетьмана Івана Мазепи. До наукового обігу вводить новий фактичний матеріал про лікаря – грека Івана Комніна.

При підготовці до друку другого тому листів Івана Мазепи, до котрого увійшли документи за 1691-1700 рр., ми віднайшли нову інформацію, що стосується одного із лікарів, котрий працював при гетьмані. Доносячи її до читачів, разом підсумуємо і те, що було відомо раніше про тих осіб, котрі лікували українського володаря від початку гетьманування і до 1700 р. Усі ці дані дозволяють скласти також певне уявлення про заходи щодо покращення стану здоров'я І. Мазепи, дають змогу говорити принаймні про те, що цьому питанню приділялася значна увага.

Насамперед нагадаємо, що ще при І. Самойловичі до Батурина приїжджали лікарі із Російської держави. І ця традиція продовжувалася при І. Мазепі. Так, відомо, що у вересні 1687 р. І. Мазепа відпустив до Москви лікаря Андрія Бекера, якого прислали за царським указом до Війська Запорозького при І. Самойловичі. Привезені з А. Бекером ліки залишалися в Батурині¹. А в 1688 р. у гетьмана двічі був лікар Роман Ніколаєв, присланий із Москви. У січні та жовтні цього року він відїжджав до російської столиці. Першого разу Р. Ніколаєв пробув при гетьмані кілька тижнів. Відпускаючи лікаря, український володар клопотався перед князем Василем Голіциним про черговий його приїзд. А в жовтні гетьман просив Василя та Олексія Голіциних, щоб цю людину прислали знову на час проведення походу в наступному році². У лютому 1691 р. турботу про здоров'я гетьмана проявив шотландець на російській службі Патрік Гордон. У листі до І. Мазепи з Москви він зазначав, що, дізнавшись про хронічну хворобу гетьмана, звертався до доктора Карбонарі за порадою щодо ліків і дієти для нього³.

Особливий інтерес викликає перебування при гетьмані ще однієї високоосвіченої та компетентної у своїй справі особи – грека Івана Комніна, який приїжджав до І. Мазепи в 1690 р. І. Комнін народився і жив у Царгороді, тут же вивчав філософію та богослов'я. Звідти в 1686 р. він виїхав до Венеції, де опановував лікарську справу. Відомо, що І. Комнін володів шістьма мовами. Із собою лікар привіз до Батурина різні книги й ліки. Його професійна обізнаність та мудрість справили враження на І. Мазепу, і гетьман рекомендував його царям та відправив до Москви⁴. У російській столиці І. Комнін став лікарем Аптекарського приказу. Йому було призначене значне жалування – 300 рублів на рік. А в 1691 р. І. Комнін був посланий із ліками до І. Мазепи для догляду за його здоров'ям, а також здоров'ям генеральної старшини й полковників⁵.

12 травня 1691 р.* І. Мазепа дякував царям від свого імені, а також від імені генеральної старшини і полковників за прислання до нього замість Р. Ніколаєва І. Комніна з ліками. Гетьман схвально відгукувався про професійні та особисті

© Станіславський В'ячеслав Володимирович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

якості останнього і переслав його чолобитну, а також зазначав, що “корм” лікарю буде даватися в Батурині⁶. Наступне звернення до Івана та Петра Олексійовичів у лікарських справах датується 8 січня 1692 р. Ще раз дякуючи за прислання І. Комніна, І. Мазепа прохав надіслати ліки за списком на 50 руб. із царської аптеки, які були потрібні лікарю для роботи⁷. 13 квітня 1692 р. гетьман клопотався перед російськими монархами щодо матеріального забезпечення грека. Він повідомляв, що І. Комнін не отримував обіцяної царської платні. І. Мазепа і старшина хотіли вмовити лікаря залишатися з ними й надалі, для чого просили царського указу. І. Комніну обіцяли щорічну платню з українського скарбу, а щомісяця на його харчування виділялося 5 руб.⁸

Наступного 1693 р. гетьман писав боярину Леву Нарішкіну у справі поїздки грека до турецької столиці. І. Мазепа зазначав, що отримав царський указ і оголосив І. Комніну. Ішлося про те, що перед виїздом до Царгорода лікар мусив заїхати до Москви, де мав отримати розпорядження щодо жалування та своєї поїздки. Цей указ дуже засмутив І. Комніна. До того ж до гетьмана приходив дядько І. Комніна – ігумен Ясського Святих апостолів Петра і Павла монастиря і просив, щоб І. Мазепа повторно писав до царів про відпущення лікаря у Царгород. І. Комнін хотів побачитися із матір'ю, а коли б ігумен поїхав без нього, то цим би вчинив матері “крайню печаль і смертну хворобу, від якої вона більше і жити не може”. Український правитель просив царського указу за чолобиттям лікаря⁹.

Матеріал щодо поїздки І. Комніна знаходимо і в листі гетьмана від 8 червня 1694 р. Тоді І. Мазепа звертався до царів із клопотанням, щоб через свого посланця отримати допомогу від московських лікарів. Крім цього, гетьман повідомляв, що за царським указом відпустив І. Комніна із Батурина у грецьку землю. Перед відправленням грека І. Мазепа вимагав, аби за нього хтось поручився, що він повернеться. Але лікар говорив, що в українських містах немає таких людей, які б могли за нього поручитися, а знайомі грецькі купці з Ніжина роз'їхалися. Далі І. Комнін зазначив, що при настійних вимогах хтось би й поручився, але надалі ніхто не став би приїжджати з-за кордону ні з лікарів, ні з аптекарів, довідавшись, що без поруки нікого назад не відпускають. Тому гетьман був вимушений відпустити І. Комніна без поруки, отримавши обіцянку про повернення, найпізніше – наступного року¹⁰.

Цікаво, що в 1700 р. І. Комнін був уже лікарем валаського господаря. Свідченням того, що І. Мазепа зберіг із ним добрі стосунки, є факт передачі лікарем у цей час до Батурина певної інформації. На думку гетьмана, висловлену 30 березня 1700 р. у листі до Ф. Головіна, ця інформація заслуговувала на довіру, бо І. Комнін був людиною розумною та богобоязливою¹¹. Здоров'я ж гетьмана з роками не поліпшувалося. Знаємо, що недобре почував себе український правитель і при відвідинах Москви в 1700 р., у зв'язку з чим затримався з від'їздом¹².

У посланні до Івана й Петра Олексійовичів від 31 серпня 1693 р. є згадка про військового циркульника Самойла Васильєва¹³, що засвідчує діяльність у Війську Запорозькому також лікарів-ремісників, котрі використовували у своїй роботі досвід народної медицини¹⁴.

*Курсивом позначено недруковані листи І. Мазепи.

1. Листи Івана Мазепи. 1687-1691 // Упор. та автор передмови В. Станіславський. - Київ, 2002. - Т. 1. - С. 85.

2. Лермонтова Е. Письма малороссийских гетманов Ивана Самойловича и Ивана Мазепы / / Русский архив. - Москва, 1913. - №9. - С. 385-386, 391; З епістолярної спадщини гетьмана Івана Мазепи / Упор. та автор передмови В. В. Станіславський. - Київ, 1996. - С. 14, 50; Листи Івана Мазепи. - С. 98-99, 240.

3. Листи Патріка Гордона (публікація, переклад з німецької Володимира Дятлова) // Сіверянський літопис. - Чернігів, 2001. - №6. - С. 92.

4. Плохинский М. М. Иноземцы в старой Малороссии. - Ч. 1: Греки, цыгане, грузины. // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове. 1902. - Москва, 1905. - Т. 2. - С. 199.

5. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до

уничтожения гетманства. - Киев, 1993. - С. 560; Кавецкий Р. Е., Балицкий К. П. У истоков отечественной медицины. - Киев, 1954. - С. 95-96.

6. РДАДА. - Ф. 229, оп. 4, спр. 209, арк. 257-259.

7. Там само. - Ф. 229, оп. 4, спр. 215, ч. 1, арк. 6-7.

8. Там само. - Ф. 229, оп. 4, спр. 214, арк. 333-334.

9. Там само. - Ф. 124, оп. 1, 1693, спр. 21, арк. 78-85.

10. З епістолярної спадщини... - С. 113-114.

11. РДАДА. - Ф. 124, оп. 1, 1700, спр. 6, арк. 10-14.

12. Устрялов Н. История царствования Петра Великого. - Санкт-Петербург, 1858. - Т. 3. - С. 452; Письма и бумаги императора Петра Великого. - Санкт-Петербург, 1887. - Т. 1. - С. 341.

13. РДАДА. - Ф. 124, оп. 1, 1693, спр. 60, арк. 6.

14. Руда С. П. Медицина // Історія української культури. - Київ, 2003. - Т. 3. - С. 729.

Статья рассказывает о врачах, которые заботились о здоровье украинского гетмана Ивана Мазепы. В научное обращение вводится новый фактический материал о враче – греке Иване Комнине.

The article tells about doctors which cared of health of the Ukrainian hetman Ivan Mazep a . In a scientific circulation new actual material is entered about a doctor – Greek of Ivan Komnine.